

A. Smit

De rupsendoder werkt als een mallejan

Al eens eerder heb ik u verteld dat de legerplaats Nunspeet, behalve door een wisselend aantal militairen, ook bewoond en bezocht wordt door faunistische elementen van lagere orden. Deze enclave in een Grove dennenbos, herschapen in een woonoord met een nogal uitgebreide verzameling rollend materieel, geeft huisvesting aan een groter aantal vogels dan hetzelfde oppervlak daarbuiten. Dat komt in de eerste plaats door het aanbrengen van nestkasten, en tevens natuurlijk door de gewijzigde begroeiing en het feit dat de cultuurvolgende vogels hier de mens konden volgen. Ook voor wat betreft de insekten slaat de legerplaats geen gek figuur. Er ligt een verrukkelijk achteraf-paadje binnen de omheining, waar allerlei soorten graafwespen hun snoed bedrijf uitoefenen. In 1971 ontdekte ik twee kolonietjes met Kleine rupsendoders (*Ammophila adriaansei* Wilcke). De eerste ontmoeting was een nogal ongewone.

Langs één der asfaltwegen staan magazijnen, waarvoor stenen beschermingsblokken zijn gezet. Voor één zo'n blok zag ik een bedrijvige Kleine rupsendoder heen en weer sjouwen. Het exemplaar was kennelijk bezig de eerste fase van haar levenswerk uit te voeren: het graven van een schacht voor het opsluiten van een nog op te sporen rups die, na te zijn verlamd, een ei krijgt opgeplakt. U weet dat de toestand, waarin de rups dan verkeert, een conservering is die het gemakkelijk tegen een ijskast kan opnemen. De uitgekomen larve van de rupsendoder vindt steeds vers vlees; de minst vitale delen worden eerst opgeslurpt, zodat de rups tot het laatste draadje vlees wordt geconsumeerd.

Onze arme rupsendoder beseftte klaarblijkelijk niet dat het laagje zand, waar zij in bezig was, geen diepte had. Het was slechts opgewaaid en nauwelijks een centimeter dik. De minimale diepte van zo'n rupsendoderschacht moet toch zeker wel vijf centimeter bedragen. Het getob duurde drie dagen. Telkens weer zag ik het beest steentjes wegsjouwen, graven, heen en weer lopen en weer opnieuw beginnen. Het was een star volgen van een aangeboren handelwijze en klaarblijkelijk voldeed deze op het zuiden gelegen plaats wel aan de noodzakelijke voorwaarde die de rupsendoder aan zo'n plek stelt.

Later zag ik haar en/of enkele van haar metgezellen wat verderop bezig in een zanderige berm. Een iets gunstiger plaats. Hoewel deze vlak langs de harde weg was gelegen, en men weet dat er ook onder de insekten vele verkeersslachtoffers vallen. Het belette mij in ieder geval ook, verdere waarnemingen aan deze rupsendoders te doen.

Die gelegenheid deed zich echter enkele dagen later opnieuw voor. Er werd opgebeld. Iemand had een zwart-rood gevleugeld insect, voorzien van een steeltjeslichaam, met een rups zien sjouwen. Toen ik arriveerde, worstelde een Kleine rupsendoder met de techniek. De rups, groter en zwaarder dan zichzelf, hing over een kippegaasmaas van een afrastering heen. Eindelijk, na veel gesjor en getrek lukte het haar, de rups weer op een normale wijze te vervoeren.

Wat was normaal in dit geval? Wel, het bleek dat de rups lichtelijk gebogen was. Misschien daardoor en doordat de poten hierdoor als 'remblokken' fungeerden, werd het slachtoffer met de rug naar beneden voortgesleept. Dat gebeurde m.i. bewust. Als de wesp haar prooi even losliet om te rusten of doordat er een obstakel op haar weg lag,

bladz. 81: de rups, groter en zwaarder dan zichzelf ...

viel de rups opzij. Bij het opnieuw beetpakken werd de rups zodanig gekeerd dat de poten naar boven wezen. Flinke kaken had de rupsendoder. Ze maakten duidelijke deuken in het rupsenlijf. Het vervoer van het slachtoffer leek op dat van een mallejan, zij het dat de mallejanswielen nu rupsedoderpoten waren. Soms werden alleen de achterpoten van de rupsendoder als voortstuwing gebruikt, dikwijls ook hielp het middelste potenpaar mee. De voorste poten en de kaken lichtten de rups aan de voorzijde op. Ik moet zeggen dat het vastpakken niet efficiënt geschiedde, naar mijn idee te ver naar voren, zodat het achterlijf van de rups over de grond sleepte waardoor op de mulle zanderige gedeelten een sleepspoor ontstond. De rups werd dus niet getild, maar gesleept.

Het doel - na ca 50 meter ploeteren! - lag tegen een gebouw. De stenen daarvoor waren nogal ruim gevoegd - met zand - en in één dezer voegen was de reeds klaargemaakte opbergruimte voor de rups. De rupsendoder legde zijn slachtoffer neer, 'snuffelde' even over de bodem, greep wat zand weg en haalde een in vergelijking met haar grootte flinke kei uit de grond. Dit was het sluitstuk van de gang. De rupsendoder verdween erin, haalde er nog wat blijkbaar te veel aanwezig zand uit en trok de rups toen, deze bij de kop vasthoudend, achteruitlopend naar binnen. De rups bleef halverwege steken. De wesp wurmde er zich langs naar buiten en trok haar prooi weer uit de gang. Vermoedelijk paste deze niet! De rupsendoder begon tenminste meteen met het uitdiepen. Ze verdween naar binnen en harkte met haar poten zand naar buiten. Dit werd tussen kop en poten vastgeklemd, de wesp vloog een eindje op en liet het zand, breed uitwaaiierend, vallen. Normaal zou dit in het veld voldoende zijn om de uitgang en dus de aanwezigheid van het rupsendodersnest onopvallend te maken. Op het stenen stoepje ging dit niet op. De witte vlekken van het uitgebrachte zand waren duidelijk tegen de rode steenkleur te zien, zodat ik opeens nog meer nesten ontdekte.

Na het verruimen van het gat werd de rups naar binnen getrokken, de wesp kwam even later weer naar buiten en begon het gat te dichten. Het oorspronkelijke sluitsteentje werd er weer opgelegd, het tuintje aangeharkt en een knap mens die er nog wat van zag!

Kleine rupsendoder met prooi, even rustend tijdens het zware transport

Achteraf en aan de hand van de foto's die ik van de gebeurtenis maakte (wat zijn die rupsendoders vlug!) geloof ik de rups te kunnen determineren als die van de Nunvlinder (*Orthosia gothica* L.), hoewel ik hem er eigenlijk toch te dik voor vind. In de loop van de volgende dagen - meestal tijdens de lunchpauze - hield ik de omgeving van het nest in de gaten en zag ik nog een keer een rups van de Heispanner (*Ematurga atomaria* L.) aandragen, die veel kleiner was en dus veel minder transport- en opbergproblemen gaf. Deze rups werd in hetzelfde gat geborgen als voedsel bestemd voor de inmiddels uitgekomen rupsendoderlarve. Dit ondergrondse leven bleef voor mij verder verborgen. Wat dat betreft, kan ik de belangstellende lezer slechts verwijzen naar het onnavolgbare relaas, gebaseerd op de studie die Prof. G. P. Baerends van deze soort maakte. Dit staat o.a. in 'Spieden en speuren in de vrije natuur' van N. Tinbergen (uitg. Ploegsma, 1960). Vele vaagheden, die in mijn verhaal voorkomen, zullen de lezer dan ongetwijfeld duidelijk worden.

Rest mij nog te vermelden dat ik in 1972 op bovengenoemde plaatsen tevergeefs naar rupsendoders zocht. Het was dan ook een slechte zomer met veel nattigheid en weinig zon. Een stralende hemel is eigenlijk een noodzakelijke voorwaarde om rupsendoders in bedrijf te zien. In die ene warme juliweek van dat jaar zag ik wel een kolonietje van zes stuks op een zanderig stukje vlak voor een taludje midden op de hei. Het is merkwaardig, hoe dikwijls ik rupsendodersnesten zag die aan de noordzijde waren begrensd door al dan niet kunstmatige verhogingen in het terrein; zou dit te maken hebben met warmte-reflectie? Later zag ik er pindadoppen, plastic verpakkingen etc. liggen, de onmiskenbare achterblijfselen van een recreërende familie, zodat ik het ergste vrees voor het voortbestaan van althans deze kolonie. Je zou de neiging hebben dergelijke stukjes af te palen!

Adres van de schrijver:

Foto's van de schrijver